

*ARCHIV MITTEILUNGSBLATT DES VEREINS FÜR
GESCHICHTE DER ARBEITERBEWEGUNG,*

Beč 1969—1974

Iako po obliku veoma skroman, sadržajno taj mali časopis (koji već devetu godinu izlazi u Beču) pridonosi mnogo boljem i potpunijem poznavanju povijesti radničkog pokreta u Austriji, a ponešto i onome vanaustrijskih zemalja, ne samo u Evropi nego i van nje. Časopis izlazi redovito četiri puta godišnje, donoseći manje i veće članke, a ponekad i studije, uz oveće biografske bilješke registrirane u zasebnoj rubrici. Zanimljiva je i rubrika o novim knjigama s područja povijesti radničkog pokreta u Austriji. Svaki broj bogato je ilustriran fotografijama ličnosti, pojedinih značajnih objekata i lokaliteta uz faksimile dokumenata.

Zadržat ćemo se najprije na priložima iz povijesti radničkog pokreta Austrije, zatim prijeći na one iz međunarodnog pokreta. Zabilježiti ćemo i poneke interesantnije biografske bilješke u rubrici »Ljudi i događaji«, a registrirati i neke knjige i bibliografije.

Mali ali zanimljiv prilog, posvećen disertaciji Klausjürgen Mierscha, pod naslovom »Die Arbeiterpresse der Jahre 1869 bis 1889 als Kampfmittel der österreichischen Sozialdemokratie« može poslužiti kao koristan materijal i našim istraživačima, to više kad znademo da je ta najstarija radnička štampa Austrije pratila prilično revno i zbivanja u Hrvatskoj (1969, 2).

Oveći članak, posvećen povijesti bečkog »Arbeiterzeitunga«, logično se nadovezuje na Mierschovu disertaciju. »Arbeiterzeitung« počeo je izlaziti u Beču 12. srpnja 1889, te s malim povremenim prekidima izlazi i danas. Najprije je to skroman listić, izlazi svega dvaput mjesečno, a 1894. prerastao je u dnevnik. I te novine revno prate zbivanja i u našim krajevima, pa smatramo da bi zato bio veoma koristan pothvat svestrana obrada toga lista (1969, 3).

Opširan i svestrano dokumentiran članak objelodanio je Klausjürgen Miersch o nekim ključnim pitanjima početka radničkog pokreta u Austriji. Članak počinje obradom početnih akcija godine 1867—1869, kad radnički pokret i u Austriji postaje sve organiziraniji, iako, kao što je poznato, dolazi upravo godine 1869. i do nekih većih razmimoilaženja između liberalnijih, umjerenih članova i radikalnijih revolucionara. Ta razmimoilaženja dovode i do odlaska pojedinaca, koji traže drugo povoljnije mjesto rada, pa se zatim smještavaju u Grazu. Sedamdesetih godina Graz je značajno središte, te se dio radnika i njihovih simpatizera okuplja oko dra Hippolyta Tauschinskog, ličnosti koja je podržavala povremene kontakte i s predstavnicima radničkog pokreta u Hrvatskoj. Autor dalje prelazi na događaje 1876. i 1877, osvrnuvši se napose na ulogu lista »Sozialist«, koji u to vrijeme izlazi u Beču. Prelazi zatim na tzv. »reichenbersku« fazu, da bi se ponovo vratio u Beč, koji od 1889, to jest nakon poznatog heinfeldskog sastanka, postaje značajno središte daljnjeg razvoja radničkog pokreta ne samo u Beču, nego i u ostaloj Austriji. Taj članak može poslužiti i kao koristan komparativan materijal onim našim istraživačima, koji se bave počecima radničkog pokreta u Hrvatskoj, kad je naš pokret bio podosta vezan uz austrijske drugove (1970, 3).

Čitav broj 4/1970. gotovo je sav posvećen životu, radu i djelovanju dra Karla Rennera (1870—1950), u povodu stogodišnjice njegovog rođenja. Ta istaknuta po-

litička ličnost — kancelar prve i druge republike — drugi put čak u podmakloj dobi od 75. godina, bila je poznata i kao znanstveni radnik, a i kao pjesnik i pripovjedač. U istom broju objelodanjen je i tekst njegova posljednjeg govora uoči Nove godine 1950, i izvadak iz njegove bibliografije koja je izašla u Beču 1970. (sastavljač Hans Schrott u suradnji sa Elisabethom Spielmann, Gerhardom Silvestrijem i Ernestom K. Herlitzkom; izd. »Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung mit Unterstützung des Ludwig Boltzmann-Institutes«). Uvodnu riječ napisao je predsjednik Austrije Franz Jonas.

I 1971. ponovo se javlja Klausjürgen Miersch. Veoma detaljno opisuje rad i djelovanje Ludwiga Neumayra, ličnosti koja je u vrijeme Prve internacionale održavala pismene veze s predstavnikom njemačke jezične grupe Philippom Beckerom u Genèvi. Autor je u toku svoga istraživačkog rada u »Adler-archiv«, koji se nalazi u Društvu za povijest radničkog pokreta u Beču (Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung), pronašao nekoliko zanimljivih pisama, što ih je Neumayr pisao Beckeru, koja svjedoče o do sad nepoznatoj i neistraženoj Neumayrovoj ulozi u vrijeme Prve internacionale. U članku su u suvislom slijedu obrađeni događaji od 1869. do 1873, uz tekstove objelodanjenih Neumayrovih pisama Beckeru (1971, 1).

Herbert Exenberger obradio je u omanjem članku lik austrijskog pjesnika Karla Kaniaka (1872—1931), koji je, kao što je poznato, svoje čitavo pjesničko stvaralaštvo posvetio austrijskom radništvu i njegovom teškom položaju. Unutar članka objelodanjeno je nekoliko pjesama, među kojima napose zaslužuje pažnju ona posvećena patnjama radničkog djeteta. Iako je bio revan suradnik »Arbeiterzeitunga«, »Arbeiterkalender« i mnogih drugih naprednih izdanja, Kaniakov cjelovit opus još uvijek nije ugledao svjetlo dana (1971, 3).

Iz ostavštine Leopolda Winarskog (1873—1915), nekadašnjeg tapetarskog radnika, objelodanjen je iscrpan i vrijedan prilog »o socijalističkoj bibliofiliji«. Taj rad toga prerano umrlog austrijskog radničkog borca bio je napisan za »Deutscher Bibliophilen Kalender« za godinu 1916. No kako je pisac članka umro 22. studenog 1915, rad je sve do godine 1971. ostao neobjavljen. Winarsky je usprkos oskudnim materijalnim sredstvima posjedovao vlastitu bogatu i vrijednu knjižnicu socijalističke literature, koja je u toku vremena, na žalost, izgubljena. Ta vlastita knjižnica pobudila je u njemu već veoma rano zamisao o potrebi što savjesnijeg prikupljanja materijala za bibliografiju socijalističke literature, koja je i u njegovo vrijeme, to jest sve do 1915, bila već veoma opsežna. Winarskijev prijedlog, a donekle i zahtjev, nije izgubio na vrijednosti ni danas, pa je mudro, što je redakcija »Archiva« taj njegov neobjelodanjeni prilog pružila na uvid javnosti (1971, 4).

Omanji rad Wolfganga Neugebauera posvećen je počecima KP Austrije koja je osnovana 3. studenog 1918. u početku sa svega 25 članova. Podatke za taj prilog crpio je Neugebauer iz knjige Hansa Hautmanna, Die Anfänge der linksradikalen Bewegung und der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs 1916—1919, koja je objelodanjena u Beču 1970. (1972, 1).

Kao što je broj 4 godine 1970. posvećen dru Karlu Renneru, tako je redakcija časopisa čitav broj 3 godine 1972. posvetila životu i radu Alfonsa Petzolda (1882—1923), pjesniku i piscu austrijskog proletarijata.

Prve akcije nacionalsocijalista u Beču registrira prilog Herberta Exenberga. On nas upoznaje s jednim napadom austrijskih nacista na radnički dom u Simmeringu, 16. listopada 1932. godine (1972, 4).

Oveći i svestrano dokumentirani članak Klausjürgena Mierscha obrađuje prvu fazu tirolskoga radničkog pokreta od 70-ih godina 19. stoljeća do 1884. Dokumentaciju za taj svoj rad pronašao je autor u Tirolskom državnom arhivu u Innsbrucku, gdje je svih tih godina i bilo središte i sjedište svih radničkih akcija (1973, 2).

U opsežnoj studiji obradio je Gerhard Botz sukobe i strategiju ranofašističkog terora u Austriji na primjerima iz godine 1923. (1973, 2, 3).

Kako je godine 1974. prošlo 100 godina od poznatog sastanka u Neudörflu, na kome je odlučeno osnivanje socijaldemokratske radničke partije, u povodu toga održano je i znanstveno savjetovanje u tome povijesnom mjestu. Sastanku je prisustvovalo 50 znanstvenika (iz Zagreba asistent Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske Cvetka Knapič-Krhen s referatom: Die Arbeiterbewegung in Kroatien und Slovenien zur Zeit des Neudörfler Parteitages 1873—1875), centralni referat održao je dr Herbert Steiner. Njegov referat pod naslovom »Der Neudörfler Parteitag und der Internationalismus« objelodanjen je u cijelosti u broju 2, 1974 godine.

Važnije momente iz početaka radničkog pokreta u Bečkom Novom Mjestu priopćio je Karl Flauner. Proučio je dokumente gradskog arhiva u Bečkom Novom Mjestu, uz dokumentaciju bečkog državnog i donjoaustrijskog arhiva. Rezultat je, tog sistematskoga istraživačkog rada opsežna studija u kojoj je obuhvaćen vremenski raspon od 1865. do 1868. godine (1974, 3, 4).

Informativan i zanimljiv članak, poznatoga pisca i nekadanjeg člana austrijske Socijaldemokratske stranke Josepha Buttingera iznosi na vidjelo postanak i povijest njegove goleme knjižnice, koju je gotovo svu darovao celovačkoj visokoj školi. Vlasnik knjižnice živi već dugo vremena u New Yorku, skupljajući iz čitavog svijeta socijalističku literaturu, a u posljednje je vrijeme počeo skupljati i literaturu o Vijetnamu, i to od najstarijih vremena do danas. Vijetnamistika obuhvaća više od 6000 svezaka, i to knjiga pretežno na francuskom jeziku, a prikupio je i nešto originalnih knjiga na vijetnamskom. Tih 6000 svezaka darovao je Buttinger gradskoj newyorškoj univerzi (1973, 1).

U rubrici »Ličnosti i događaji«, koja se javlja gotovo u svakome broju, objelodanjene su i pojedine kraće, ali veoma dobro pisane, biografije onih pojedinaca, koji su u prošlosti, a i u sadašnjosti, odigrali neku ulogu — viđeniju i manje viđenu u radničkom pokretu Austrije. Vjerujemo da će upravo ta rubrika postati s vremenom osnova, i to veoma solidna, za izradu biografskog rječnika, pa ne bi bilo zgoroga, ako bi se takva rubrika uvela i u »Časopis za suvremenu povijest«, to više što je veoma velik nedostatak dobrih domaćih biografskih rječnika. Nanizati ćemo redom samo neke biografije, odnosno popis ličnosti čiji su rad i djelovanje obuhvaćeni člancima: Adelheid Popp (1869—1939), Julius Tandler (1869—1936) (1969, 1); Johann Pölzer (1872—1934), Jakob Reumann — prvi »crveni« načelnik Beča godine 1919, Johann Böhm, dugogodišnji predsjednik austrijskih sindikata (1886—1959) (1969, 2); Karl Seitz (1869—1950), Friedrich Adler — u povodu dosta nekritičnog pisanja Velike sovjetske enciklopedije (1879—1960), Max Winter (1870—1937) (1970, 1); Franz Domes (1863—1930) (1970, 4); Friedrich Austerlitz, † 5. VII 1931. (1971, 3); Theodor Körner (1873—1957), Josef Gerl (1912—1934), obješen zbog pokušaja dizanja u zrak dunavske željeznice. Za njega, koji je bio poznati socijalist, intervenirao je kod Dollfussa i tadašnji bečki načelnik, tražeći za mladića pomilovanje koje nije stiglo. Bio je obješen 25. srpnja 1934, a dan kasnije — kakva čudna sudbina — umoren je

Dollfuss za vrijeme poznatog nacističkog puča u Beču (1972, 1); Ferdinand Hanusch (1866–1923) (1973, 3); Anton Afritsch, 7. srpanj 1924. (1974, 3), Josef Scheu (1841–1904), autor pjesme »Das Lied der Arbeit«. Bio je brat poznatih boraca za radnička prava Heinricha i Andrije Scheua (1974, 4).

Četvrtog srpnja 1870. godine počeo je u Beču tzv. »veleizdajnički« proces protiv vodećih radničkih ličnosti, koje su organizirale radničke demonstracije u Beču 13. prosinca 1869. Kako je u tim demonstracijama među vodećim ličnostima bio i kasniji zagrebački stolar Miroslav Häcker, i ta je bilješka, objelodanjena u rubrici »Ličnosti i događaji«, zanimljiva i za nas. Napominjemo uz to da je Häcker 70-ih godina, odnosno točnije 1876. i 1877. veoma aktivan u Zagrebu, gdje prijateljuje s Hugom Gerbersom, ličnosti koja je i u austrijskom radničkom pokretu odigrala stanovitu ulogu. U vezi s navedenim »veleizdajničkim« procesom skrećemo pažnju i na to da je tadašnja građanska štampa u Zagrebu veoma reвно pratila zbivanja oko procesa, objavivši i opsežan izvještaj o demonstracijama koje su izbile u Beču u prosincu 1869. (1970, 3).

I ostali brojni prilozi te rubrike veoma su zanimljivi i mogu biti od stanovitog interesa i za naše istraživače.

Kao što smo naveli na početku, »Archiv« donosi s vremena na vrijeme i priloge u kojima je obrađena i po koja epizoda iz povijesti međunarodnoga radničkog pokreta, i priloge u kojima su obrađeni materijali, odnosno dokumentacija relevantna za neku zemlju van austrijskog prostora. Tako je Ernst Joseph Görlich koristeći se materijalima iz monografije J. Hagana, *Printers and politics*, koja je izašla u australskom gradu Canberri 1969, napisao omanji prilog o glavnim fazama organizacije i razvoja australskih tipografskih radnika. I u Australiji, kao manje-više i po čitavoj Evropi, javljaju se prve tipografske organizacije 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća. U prvo vrijeme one su pretežno društveno-zabavnog značaja. Tek 90-ih godina, uslijed nastale krize, osjećaju i australski tipografi potrebu za osnivanje dobro uređenog sindikata. Zahvaljujući sve boljoj organizaciji, australski tipografski sindikati su danas jedni od najbolje organiziranih, obuhvaćajući od ukupno 53.000 tipografskih radnika punih 50.000 (1969, 1). Per Lind, stockholmski arhivist »Arhiva za radnički pokret« Švedske, objelodanio je omanji ali veoma instruktivan članak o arhivima skandinavskih radničkih pokreta. Opisao je rad i stanje u Stockholmu, Helsingforsu, Kopenhagenu i Oslu. Najstariji je od svih tih arhiva — stockholmski, osnovan godine 1902, zahvaljujući prirodoslovcu profesoru dru G. Borgeu. On je još kao student radio na osnivanju radničke knjižnice u Stockholmu, a bio je i aktivan član švedske Socijaldemokratske stranke. Prikupljajući godinama raznovrsne materijale stvara osnovu i za budući arhiv, koji je, kao što smo naveli, otvoren 1902. Danas uz arhiv postoji i velika biblioteka, pa oveća fototeka i hemeroteka. Svi materijali vezani su uz povijest radničkog pokreta u Švedskoj i njene Socijaldemokratske stranke. Danas, osim toga, 50 manjih lokalnih arhiva potpada pod kompetenciju stockholmske ustanove, čiji knjiški fond broji više od 140.000 svezaka — pretežno socijalističke literature. Prema uzoru na stockholmski arhiv, prije prvoga svjetskog rata osnovani su arhivi u Helsingforsu, Oslu i Kopenhagenu. I ti arhivi, uz dokumentaciju i hemeroteke, posjeduju ovelike knjižnice, dok se oslovski arhiv napose ponosi bogatom zbirkom fotokopiranog materijala o vezama norveške radničke partije i Kominterne. Taj materijal se u originalu danas nalazi u Moskvi, kao i svi ostali materijali vezani uz rad Kominterne (1969, 2).

Zanimljiv je i zaseban mali izvještaj posvećen arhivu radničkog pokreta u Kopenhagenu. Taj arhiv posjeduje od 1971. svoje lijepe prostorije, pa su tom prilikom povećani arhivski fondovi bogatom socijaldemokratskom štampom Danske i ostalim materijalima. Uopće se u Danskoj, a napose u Kopenhagenu, zamjećuje sve veći interes za povijest radničkog pokreta, pa je posljednjih godina osnovano i »Društvo za proučavanje radničkog pokreta«, koje od 1971. izdaje i svoj »Godišnjak« (1972, 1).

F. M. Platten i M. Tuček izdali su u Zürichu godine 1971. brošuru o nastanku i radu švicarskoga socijalističkog arhiva. Taj arhiv, neslužbeno osnovan na početku 20. stoljeća, prepun je značajnih dokumenata, čiji je sadržaj gotovo isključivo vezan uz povijest radničkih i socijalističkih pokreta u svijetu. U sklopu arhiva nalazi se i bogata knjižnica sa 60.000 svezaka, ne manje je važna i »periodica«, koja se sastoji od 2800 predratnih časopisa i 100 suvremenih. Specijalni odjel arhiva sastoji se iz epistolografije, dnevnika, memoara i ostale dokumentacije, koja je nekoć pripadala poznatijim ličnostima iz povijesti međunarodnoga radničkog pokreta (1972, 2).

U rubrici novih knjiga registrirana je i brošura arhivista Arne Kokkvolla iz Osla, koji je, kao što je poznato, prije nekoliko godina boravio u Jugoslaviji i u Zagrebu, pa je tom prilikom posjetio i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Kokkvoll je u toj brošuri opisao arhiv radničkog pokreta u Oslu, ističući da je posljednjih godina u njem naročito narasla fototeka. Zamjeran je i broj posjetilaca-istraživača posljednjih godina, prosječno do 170 osoba. Njihovi rezultati osvjetljavaju sve više povijest radničkog pokreta u Norveškoj, koji je prije bio prilično neistražen (1970, 2).

Godine 1967. izdao je »Institut marksizma i lenjinizma« u Leipzigu zanimljivo djelo dra Brune Kaisera pod naslovom: Ex libris Karl Marx und Friedrich Engels. Schicksal und Verzeichnis einer Bibliothek. Opisana je sudbina Marxove knjižnice koja je brojila više od dvije tisuće knjiga. Ona je 1883. došla u Engelsov posjed (nakon Marxove smrti) i on ju je razdjelio. Većinu francuskih i engleskih knjiga dobio je Lafargue, ruske Lavrov. Zamjeran broj Engels je poslao u Zürich, u tamošnji arhiv Njemačke socijaldemokratske stranke. Preostale knjige Engels je zadržao, pa su zajedno s njegovim knjigama, nakon njegove smrti 1895. (na žalost bez popisa) odaslane u 27 sanduka u Berlin. Godine 1923. na Lenjinov poticaj sovjetski su znanstvenici u Arhivu njemačke socijaldemokratske stranke obrađivali taj golemi knjiški fond popisavši 17.500 svezaka. Ali nakon zabrane Njemačke socijaldemokratske stranke, 23. lipnja 1933, zaplijenjena je i njena knjižnica u kojoj su se nalazile i knjige iz nekadašnje Marxove i Engelsove biblioteke. Sada su i te knjige rasturene na mnogo strana, mnogima se zameo trag, dok je manji dio sačuvanih dospio tek nakon drugoga svjetskog rata u »Institut marksizma i lenjinizma«. U objelodanjenoj knjizi je, osim historijata tih biblioteka, tiskan i kataloški dio sa, na žalost, svega 504 broja. Objelodanjeni su primjera radi i neki kataloški opisi, tako i onaj od sačuvanog primjerka »Osterreichischer Arbeiter-Kalender« 1874. i 1876. iz Wiener Neustadta s posvetom Marxu koju je napisao mađarski borac Pariske komune Leo Fränkl (1970, 2).

Hans Hautmann objelodanio je u povodu proslave stogodišnjice Pariske komune omanju bibliografiju njemačkoga jezičnog područja, a registrirao je uvodno i nekoliko bibliografskih priručnih djela posvećenih socijalizmu, komunizmu i Pariskoj komuni. Na čelu je poznata bibliografija J. Stammhammera, Biblio-

graphie des Sozialismus und Communismus, Jena 1893—1909, 3 sv., slijede: G. del Bo, La Commune di Parigi, Milano 1957; J. Rougerie—G. Haupt u »Le mouvement social«, Paris 1961, 37—38 s popisom djela o Komuni, koja su u istočnoj i zapadnoj Evropi objelodanjena između 1940. i 1961; J. Leo, Bibliographie de la Commune 1871, Bruxelles 1970; K. Meschkat, Die Pariser Kommune von 1871 im Spiegel der sowjetischen Geschichtsschreibung u »Philosophische und soziologische Veröffentlichungen«, Berlin (West) 1965, Band 7 (1971, 2).

Registriamo i knjigu Gerharta Barona, Der Beginn der Arbeiterbildungsvereine in Oberösterreich, Linz 1971. (1971, 3); kao i monografiju Antona Pelinke, Stand oder Klasse? Die Christliche Arbeiterbewegung Österreichs 1933—1938, Wien 1872. (1973, 1).

Iako smo prikazali samo dio objelodanjenih priloga, vjerujemo ipak da će naša znanstvena čitalačka publika uočiti vrijednost edicije koja je, kao što smo naveli i na početku, skromna oblikom no veoma bogata sadržajem.

Miroslava Despot

*VIERTELJAHRSHEFTE FÜR ZEITGESCHICHTE,
München, 1973*

Izdavač je ovoga časopisa minhenski Institut za suvremenu historiju. Među imenima koja 'surađuju s uredništvom', kako se kaže, čitamo i ime Th. Schiedera, njemačkog historičara koji se bavi i metodološkim problemima i M. Broszata, koji je istraživao i ustaški pokret, te o tome objavio više djela.

Kako se iz naslova vidi, časopis je tromjesečnik, a sa 1973. godinom prešao je 20 godina izlaza. U svemu sadrži 468 stranica i 88 stranica bibliografije suvremene povijesti, koja je kao dodatak štampana u svakom broju. Riječ je, dakle, o srodniku našeg ČSP, koji — stariji po tradiciji, pa zbog toga i iskusniji — zaslužuje da bude prikazan baš u sklopu ovih stranica.

Štampani radovi uglavnom su odulji. U većini se ipak odnose na SRNj i neka-dašnju Njemačku. Sve je na njemačkom i nema sadržaja na stranom jeziku. Suradnici su, uglavnom, njemački profesori i docenti novije povijesti na sveučilištima i visokim školama, ali ima i 5 stranih autora (iz Budimpešte, Oxforda, Torina i SAD). Baš u tome je snalaženje jednostavno, jer svaki broj donosi popis autora, informirajući u isti mah o akademskom stepenu, profesiji i adresi. Prateći ovako strane časopise prikazivač traga i za 'originalnostima'. *Vierteljahrshefte* nam to pružaju u III svesku. U suštini nije riječ o nečem izuzetno originalnom u izdavačkoj djelatnosti. Pa ipak koji je od naših stručnih časopisa postupio kao ovaj: donio anketnu listu da redakcija pomoću nje sazna od svojih čitača kritike, sugestije, poticaje. Osim općih pitanja o čitaču, ona 'korisna' su ova: iz kojih razloga čitate taj časopis; od kada; koja je rubrika za vas najinteresantnija; koje publikacije Instituta za noviju povijest poznajete; kupujete li literaturu iz suvremene povijesti; koji vas problemi iz suvremene historije naročito zanimaju. Posebno je odvojeno mjesto za 'kritiku i poticaje'.